

Asia: VN/24520/2023

Uuden vammaispalvelulain soveltamisalan tarkentaminen

Lausunnonantajan lausunto

1. Lausunnonantajan organisaatio

Järjestö

2. Pidätkö hallituksen esitysluonnoksen 3 luvussa kerrottuja tavoitteita kannatettavina?

kyllä osin

Voit halutessasi esittää huomioita:

Kuuloliitto ry katsoo, että osa esitysluonnoksen luvussa 3 kerrotuista tavoitteista (vammainen henkilöiden oikeuksien toteutuminen, lain yhtenäinen soveltaminen ja yhdenvertainen palvelujen saanti eri alueilla) on kannatettavia. Ne eivät kuitenkaan ole riittäviä.

Tavoitteiden tulisi lähteä ensisijaisesti vammaisten henkilöiden tarpeista. Nyt ne ovat jääneet esityksessä sivurooliin. Tavoitteissa ei mainita lainkaan YK:n vammaissopimuksen toimeenpanoa, vaikka Suomi on monissa yhteyksissä, kuten YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien komitealle antamassaan määräaikaisraportissa, korostanut, että uusi vammaispalvelulaki on keskeinen instrumentti YK:n vammaissopimuksen toimeenpanossa.

Luvusta 3 – kuten valitettavasti kautta koko esityksen – saa käsityksen, että esityksen ensisijainen tavoite on säästää rahaa, kun sen tulisi olla turvata riittävien vammaispalveluiden kautta vammaisille henkilöille itsenäinen elämä ja osallisuus.

3. Päästäänkö esitetyillä muutosehdotuksilla esityksen tavoitteisiin?

ei

Voit halutessasi esittää huomioita:

Kuten todettua, Kuuloliitto ry katsoo, että esitykselle asetetut tavoitteet eivät ole riittäviä ja osa niistä voi olla kuulovammaisten henkilöiden oikeuksien kannalta jopa haitallisia.

Vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumisesta puhuminen on ristiriidassa sen kanssa, että samalla esitysluonnoksesta on poistettu viittaukset YK:n vammaissopimukseen, kuten sen yleisiin periaatteisiin (3 artikla) ja yksilön ja ympäristön väliseen vuorovaikutukseen (1 artikla).

Päinvastoin esitys aiheuttaa suuren riskin siitä, että taloudelliset seikat ohjaavat hyvinvointialueita siirtämään vammaisia henkilöitä sosiaalihuoltolain perusteella järjestettäviin palveluihin, vaikka se olisi vastoin heidän oikeuksiaan ja etuaan.

Myöskään niiden tavoitteiden osalta, jotka ovat kannatettavia, esitys ei Kuuloliiton näkemyksen mukaan todennäköisesti saavuta tavoitteitaan. Kuuloliitto ry on huolissaan esimerkiksi siitä, millä vammaisosaamisella – puhumattakaan vammaspesifistä osaamisesta – tehdään arvio ja päätös siitä, tarvitseeko asiakas vammaispalvelua? Voimakas yleislakien ensisijaisuuden korostaminen esityksessä vaarantaa oleellisella tavalla yhdenvertaisen palvelujen saannin, kun edellä kuvattu arviointi jää yksittäisten sosiaalityöntekijöiden ja lääkäreiden harteille.

4. Ovatko ensisijaisen lainsäädännön mukaisten palvelujen ensisijaisuutta korostavat säännökset mielestänne kannatettavia? (Vammaispalvelulain 2 §)

ei

Voit halutessasi esittää huomioita tai lisätä muutosehdotuksen:

Kuuloliitto ry pitää erikoisena sitä, että nyt ollaan luomassa vammaispalvelulaki, joka pyrkii siirtämään vammaisia henkilöitä pois vammaispalveluiden piiristä. Käytännössä vammaisen henkilö voi siis tämän esityksen pohjalta täyttää lain soveltamisalan ehdot ja päästä vammaispalvelulain piiriin, mutta ei käytännössä saa lain nojalla mitään palveluja, koska palvelut järjestetään ensisijaisen lainsäädännön nojalla. Ensisijaisuuden korostamisen yhteydessä ei riittävällä tavalla tunnisteta sitä, että osa palveluista, kuten valmennuksena myönnettävä viittomakielen ja kommunikointikeinojen opetus on saatavilla vain erityislain mukaisena vammaispalveluna.

Esityksen mukaan palvelu tulee järjestää yleislain mukaisena palveluna, jos se on edes teoriassa mahdollista. Vammaiselle henkilölle ei siis esityksen mukaan tarvitse tarjota mitään palvelua siinä tilanteessa, että yleislain mukaista palvelua ei tosiasiallisesti ole tarjolla esimerkiksi sen vuoksi, että sille varatut määrärahat ovat loppuneet.

Eduskunta edellytti vammaispalvelun lykkäämisen yhteydessä antamassaan lausumassa, että valtioneuvosto ryhtyy toimenpiteisiin vammaispalvelulain soveltamisalan, sen ensisijaisuuden ja yksittäisten säännösten tarkkuuden kehittämiseksi siten, että kaikki vammaiset pääsevät

tosiasiallisesti heille kuuluviin palveluihin. Nyt annettu esitysluonnos on siis mennyt päinvastaiseen suuntaan, kuin mikä oli eduskunnan tahtotila.

Yleislainsäädännön ensisijaisuutta korostetaan esityksessä tavalla, joka romuttaa nykyisen subjektiiviseen oikeuteen perustuneen vammaispalvelujärjestelmän ja vaarantaa vammaisten ihmisten oikeuden heille välttämättömiin palveluihin. Kuuloliitto ry katsoo, että ensisijaisuus oli huomioitu riittävällä tavalla jo hyväksytyyn uuden vammaispalvelulain soveltamisalassa ja siinä olisi syytä pitäytyä.

Kuulovammaisten kohdalla uhkana on, että soveltamisalan tarkennus tuottaa epäselvyyttä ja vaikeuksia erityisesti esteettömään asumiseen tarvittavien laitteiden ja ratkaisujen myöntämisessä sekä yleis- ja erityislakien tulkinnassa. Nykyisen vammaispalvelulain tulkintakäytännön mukaisesti asuntoon kuuluvat kiinteät laitteet ja ratkaisut ovat olleet vaikeasti kuulovammaisille subjektiivinen oikeus ja lähtökohtaisesti niiden myöntäminen ei ole ollut terveydenhuollon vastuulla. Toisaalta tekniikan kehittyessä esteeksi on joillakin alueilla noussut nykyisen vammaispalvelulain ilmaisu ”kiinteästi asennettava”. Osa tekniikasta toimii myös ilman kiinteää asennusta. Tilanne on aiheuttanut eroja hyvinvointialueiden (aiemmin sairaanhoitopiirien ja kuntien) soveltamiskäytäntöihin, koska osa alueista on alkanut myöntää kuulovammaisen hälytysjärjestelmiä suoraan terveydenhuollosta.

Kuuloliitto muistuttaa, että asiakkaan oikeusturva on erilainen terveydenhuoltolaissa kuin sosiaalihuoltolaissa. Terveydenhuollosta ei saa valituskelpoisia päätöksiä, jolloin palvelun saamattomuudesta ei voi samalla tavalla valittaa, kuin sosiaalihuoltolain tai vammaispalvelulain päätöksestä. Esityksessä ylipäätään korostuu vertailuasetelma sosiaalihuoltolain ja vammaispalvelulain välillä, eikä se riittävästi tunnista niitä asiakkaan oikeusturvaan tulevia merkittäviä heikennyksiä, jos vertailu lakien soveltamisesta tapahtuu terveydenhuoltolain ja vammaispalvelulain välillä.

Kuuloliitto näkee nykyisen tilanteen asiakkaan näkökulmasta epäyhdenvertaisena ja pelkää soveltamisalatarkennuksen vaikeuttavan entisestään yleislakina toimivien terveydenhuoltolain ja sosiaalihuoltolain sekä erityislain asemassa olevan vammaispalvelulain yhdenvertaista soveltamista. Kuuloliitto muistuttaa, että sosiaalihuoltolain perusteella myönnettävissä asunnon muutostöissä on useimmilla alueilla hyvin matalat tulorajat, jolloin vaarana on, että pienituloisen, mutta tulorajat pienellä summalla ylittävä henkilö jää kokonaan ilman tukea esteettömään asumiseen. Kuuloliitto esittää, ettei esityksellä saa heikentää vaikeasti kuulovammaisille aiemmin subjektiivisena oikeutena myönnettyjen asunnon muutostöiden saamista.

Kuuloliitto yhtyy kysymyksen osalta myös Kuurojen Liiton näkemyksiin. Esitys ei riittävästi tunnista sitä, että tiettyjä elintärkeitä palveluja saa vain vammaispalvelulain perusteella, eikä niitä ole ylipäätään saatavilla minkään muun lain perusteella. Viittomakielen opetusta tarvitsevien vammaisten lasten ja heidän lähipiirinsä oikeudesta saada viittomakielen opetusta (VPL 7 §

valmennus) ei säädetä lainsäädännössämme missään muualla. Palvelua ei siten ole mahdollista saada yleislakien, kuten sosiaalihuoltolain tai terveydenhuoltolain perusteella. Yhdymme Kuurojen liiton näkemykseen, että soveltamisalaan nyt sisällytetyillä ylimääräisillä välttämättömyyden kriteereillä ei ole hyväksyttävää vaikeutta valmennuksen saamista.

5. Onko elämänvaiheesta tavanomaisesta poikkeavaa tarvetta koskeva säännösehdotus mielestänne kannatettava? (Vammaispalvelulain 2 §)

ei

Voit halutessasi esittää huomioita tai lisätä muutosehdotuksen:

Esitysluonnoksessa arvioidaan, että soveltamisalan tarkennuksilla on vaikutusta lähinnä ikääntyneisiin. Käytännössä elämänvaiheesta tavanomaisesta poikkeava tarve -säännös on siis eräänlainen ikääntymisrajaus, kuten myös säännöskohtaisista perusteluista voidaan tulkita.

Elämänvaihe-kirjauksen ei esityksessä arvioida muuttavan ikääntyneiden asemaa, sillä vastaavat periaatteet ovat esityksen mukaan ohjanneet lain soveltamista jo nykyisin. Joillakin alueilla kuulovammaiset ikääntyneet eivät ole esimerkiksi saaneet vammaispalvelulain perusteella myönnettäviä lisäapuvälineitä, kuten kuulovammaisen hälytintjärjestelmiä, perustuen siihen, että vamman on aiheuttanut normaali ikääntyminen. Tämä käytäntö on kuitenkin syrjivä ja tehty ilman hyväksyttävää perustetta. Kuulovamman diagnoosilla tai vamman aiheuttajan syyllä ei saa olla merkitystä vammaispalvelujen myöntämisen kannalta. Uuden vammaispalvelulain tulee turvata yksilölliseen tarpeeseen perustuvat palvelut, ei tuoda ikään, ikääntymiseen tai elämänvaiheeseen liittyviä syrjiviä käytäntöjä lainsäädäntötasolle.

Vaikka lievät kuulonalenemat ovat ikääntyneillä yleisiä, ikääntyneenä ilmenevä kuulo- tai näkövammaisuus tai niiden yhdistelmä ei ole normaalia ikääntymistä, vaan YK:n vammaissopimuksen tarkoittamaa ja sopimuksen määritelmäartiklassa olevaa aistivammaisuutta. Toisin sanoen vaikka kuulovamma ilmenisi vasta ikääntyneenä tai se olisi etenevä, siihen liittyviä palvelutarpeita ei voida tulkita ”tavanomaiseksi elämänvaiheeseen liittyväksi tarpeeksi”.

Ikääntyneille, kuten muillekaan ikäryhmille, ei voida ylipäätään määritellä elämänvaiheelle tavanomaista tarvetta. Tarve on aina yksilöllinen ja vammaispalvelulain tehtävä on varmistaa yksilölliset elämänvalinnat. Tämä ehdotus avaa vammaispalvelut mielivaltaisille ja vammaisen henkilön omasta tahdosta ja toiveista riippumattomille tulkinnoille siitä, mihin hän on elämässään oikeutettu ja mihin ei. Kuuloliitto pitää myös erikoisena esityksen ratkaisua erottaa toisistaan aikuisuuden ja vanhuuden elämänvaiheet. Kuuloliitto muistuttaa, että myös vanhukset ovat aikuisia, eikä vanhuus automaattisesti sisällä sosiaalisten roolien kaventumista.

Esityksestä löytyy huolestuttava kirjaus esimerkiksi koskien valmennusta (s. 30): ”Iäkkään henkilön kohdalla on pohdittava, tarvitseeko hän tukea oppiakseen uusia tai vahvistaakseen olemassa olevia itsenäisessä elämässä tarvittavia taitoja taikka toimiakseen elämässään tapahtuvassa muutostilanteessa tai valmistautuakseen tällaiseen tilanteeseen. - - kovin monessa tapauksessa valmennus ei todennäköisesti tule kyseeseen, kun on kyse ikääntymisestä johtuvasta syystä palvelun tarpeessa oleva henkilö”. Sosiaalihuoltolain mukainen sosiaalinen kuntoutus ja terveydenhuoltolain

mukainen lääkinällinen kuntoutus eivät korvaa vammaispalvelulain mukaista valmennusta. Valmennus sisältää monia sellaisia palveluja, joita on saatavilla ainoastaan vammaispalveluna. Tämä on kirjattava auki esitykseen, jotta kirjaus ei johda hyvinvointialueilla siihen tulkintaan, että iäkkäälle kuulovammaiselle ei tarvitse myöntää kommunikointikeinojen ohjausta tai päätöksen siitä voisi tehdä pelkästään diagnoosiperusteisesti.

Päätös valmennuksen myöntämisestä tulee tehdä aina yksilölliseen tarpeeseen perustuen. Myös vasta iäkkäänä ilmenevä tai etenevä kuulovamma voi edellyttää valmennusta eli tukea puhetta tukevan kommunikointikeinon opetteluun ja muutostilanteeseen sopeutumiseen. Tarve kommunikaatioon ei häviä mihinkään, oli ihminen minkä ikäinen tahansa, eikä iäkäs ihminen välttämättä enää pärjää aiemmin elämässään oppimalla kommunikaatiokeinolla, jos hänellä ilmenee vaikea kuulovamma. Vammaispalvelujen valmennus toimii nimenomaisesti kuulovammaisen itsenäisen elämän mahdollistavana palveluna tilanteissa, joissa yleispalvelut eivät ole riittäviä.

Yhdymme Kuurojen Liiton ja Mannerheimin Lastensuojeluliiton huoleen koskien ”Lapsuus ja nuoruus” -osion elämänvaihetta kuvaavaa kirjausta, jossa todetaan: ”Vauvan tai hyvin pienen lapsen huolenpidon tarve poikkeaa harvoin saman ikäisten lasten tarpeista.” Oletus on perusteeton, eikä pidä paikkaansa erityisesti kuulovammaisena tai kuuroina syntyneiden lasten ja heidän perheidensä kohdalla. Kuulovammaisen lapsen perheelle lapsen kuulovamma on useimmiten täysi yllätys, eikä perheellä ole aiempaa kokemusta kuulovammaisuudesta/kuuroudesta. Tilanne herättää huolta vanhemmissa ja he tarvitsevat nimenomaisesti tukea vammaispalvelun valmennuksesta ensimmäisen elinvuoden kommunikointiin vauvan kanssa sekä varhaisen vuorovaikutuksen tukemiseen. Vaikka vauvalle asennettaisiin sisäkorvaistute, tapahtuu leikkaus yleensä vasta noin 9-12 kuukauden iässä. Kommunikointi ja vuorovaikutus vauvan kanssa on kuitenkin vauvan onnistuneen kehityksen kannalta olennaista heti syntymästä lähtien.

Vammaispalveluja saadakseen henkilön on tullut tähänkin asti täyttää sekä vammaisen henkilön oikeudellinen määritelmä, että haettavan palvelun myöntämisen perusteet. Vammaispalvelulaki on siis mahdollista säilyttää erityislakina myös ilman ikääntymis- ja diagnoosirajauksia. Esimerkiksi vaikeasti kuulovammaiset kuuluvat tällä hetkellä vammaispalveluiden piiriin, mutta tämän tyyppinen epämääräinen ja tulkinnanvarainen kirjaus voi vaarantaa heidän palvelujen saantinsa.

Kuuloliitto ry esittää, että elämänvaiheesta tavanomaisesta poikkeavaa tarvetta koskevasta säännöshdotuksesta luovutaan. Kuuloliitto katsoo, että laki säilyy vammaisille henkilöille tarkoitettuna erityislakina myös ilman tätä erittäin tulkinnanvaraista ja ongelmallista muotoilua.

Toinen vaihtoehto on, että aikuisuus ja vanhuus liitetään elämänvaihekuvauksessa yhdeksi laajemmaksi aikuisuuden kategoriaksi, jonka sisällä täsmennetään sosiaaligerontologian uusimman tutkimustiedon mukaisesti ns. raihnaisen vanhuuden aikaa mahdollisimman lyhyeksi ja totuudenmukaiseksi kuvaukseksi palvelutarpeista. Suurin osa vanhuuteen liittyvistä palvelutarpeista liittyy aivan viimeisiin elinvuosiin, eikä ns. vanhuuden elämänvaihe automaattisesti tarkoita sitä, että

henkilö tarvitsee paljon palveluja. Esitys ei tunnista tutkimustiedon korostamaa vanhuuden ikävaiheen moninaistumista ja yksilöllistymistä. Lisäksi se ei tunnista ikääntyneiden vammaisuuden moninaisuutta, vaan yrittää edelleen esittää ikääntyneiden vammaisuuden muusta vammaisuudesta vähempiarvoisena ilmiönä. Kuuloliitto muistuttaa edelleen, ettei YK:n vammaisten ihmisoikeussopimus tunne ikääntymisrajausta vammaisuuteen.

6. Onko asiakkaan edun ja maksuttomuuden suhdetta koskeva tarkennus mielestänne kannatettava? (Sosiaalihuoltolain 4 §)

ei

Voit halutessasi esittää huomioita tai lisätä muutosehdotuksen:

Kuuloliitto ry katsoo, että maksuttomuuden huomioiminen on perusteltua ja sen tulisi olla mahdollista, kun kyseessä on vammasta aiheutuva palveluntarve, joka on usein elämänmittainen ja jonka vuoksi esimerkiksi kuulovammaisella henkilöllä ei välttämättä ole yhdenvertaisia mahdollisuuksia hankkia toimeentuloa.

Kuten aiemmat lausunnonantajat ovat jo tuoneet esiin, esityksessä tulkitaan yhdenvertaisuus- ja normaalisuusperiaatteita virheellisesti. Vammaispalveluiden tarkoituksena on kompensoida vammasta aiheutuvaa haittaa ja saattaa vammaisen ihminen yhdenvertaiseen asemaan muiden kanssa yhteiskunnassa, minkä vuoksi maksuttomuus on em. periaatteiden mukaan perusteltua.

Sosiaalihuoltolain asunnonmuutostöissä on tarve- ja tuloperusteinen harkinta. Kuuloliiton käsityksen mukaan monissa kunnissa tulorajat ovat erittäin matalia, eivätkä huomioi esimerkiksi viime vuosien voimakkaan inflaation vaikutusta henkilöiden tosiasialliseen taloustilanteeseen. Sosiaalihuoltolain mukaisten asunnonmuutostöiden harkinnanvaraisuus sekä tulorajat yhdistettynä esityksen soveltamisalapykälän sanamuotoiluihin ja perusteluihin aiheuttavat sen vaaran, että vaikeastikin kuulovammaisen henkilö jää jatkossa kokonaan ilman välttämätöntä palvelua (esteettömän asumisen tuki).

Kuuloliitto ry esittää, että tästä säännösehdotuksesta luovutaan.

7. Onko asiakasmaksulain säännöksiä täydentävä niin sanottu suojasäännös mielestänne kannatettava? (Vammaispalvelulain 2 §:n 4 ja 5 momentti)

ei

Voit halutessasi esittää huomioita tai lisätä muutosehdotuksen:

Ajatus säännöksen taustalla on sinänsä kannatettava, mutta Kuuloliitto ry pitää huolestuttavana sitä, että subjektiivisia oikeuksia sisältävään lakiin ylipäätään katsotaan tarpeelliseksi kirjata asiakasmaksuhuojennuksista.

Säännös on myös riittämätön ja liian tulkinnanvarainen turvaamaan sitä, että vammaisen henkilön perus- ja ihmisoikeudet tai toimeentulo eivät vaarantuisi asiakasmaksujen vuoksi. Sote-palvelujen maksuhojennukset toimivat tällä hetkellä puutteellisesti: asiakkaat eivät tiedä maksujen alentamisen ja perimättä jättämisen mahdollisuuksista ja perimättä jättämisen hakuprosessit ovat raskaita.

Kuuloliitto ry esittää Vammaisfoorumin tavoin pohdittavaksi, kuuluuko tämä säädösehdotus vammaispalvelulakiin lainkaan.

8. Voit halutessasi esittää muita huomioita esityksestä:

Esityksessä sanotaan, että perusopetuksen jälkeen tulkitsemispalvelut järjestettäisiin opiskelijalle vammaispalvelulain perusteella. Tämä tieto on virheellinen. Tulkkaus myönnetään tällöin tulkkauspalvelulain (133/2010) mukaisena opiskelutulkkauksena.

Kokonaisuudessaan Kuuloliitto ry katsoo, että jotta vammaisten henkilöiden oikeudet toteutuvat Suomea sitovan YK:n vammaissopimuksen edellyttämällä tavalla, soveltamisalaesitykseen tulee tehdä mittavia korjauksia ja tarkennuksia, joita tässä ja useissa muissa lausunnoissa on esitetty.

Kuuloliitto kiittää sosiaali- ja terveysministeriötä lausuntopyyntöä.

Horto Anniina
Kuuloliitto ry